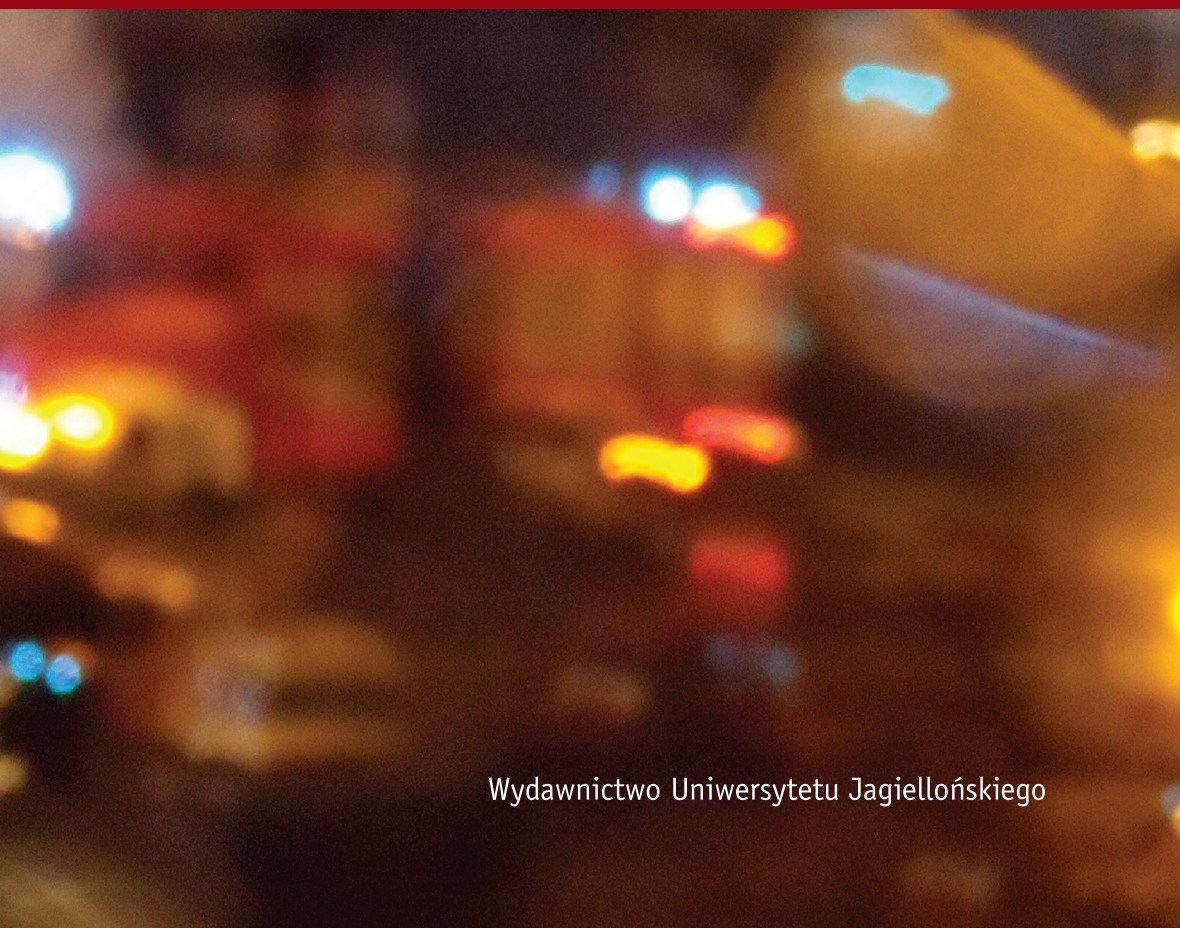

Młodzież

w społeczeństwie ryzyka

Pod redakcją
Piotra Długosza
Mariana Niezgody
Sławomira Soleckiego

Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego

Młodzież

w społeczeństwie ryzyka

Młodzież

w społeczeństwie ryzyka

Pod redakcją

Piotra Długosza

Mariana Niezgody

Sławomira Soleckiego

Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego

Seria: Jagiellońskie Studia Socjologiczne

Publikacja dofinansowana przez Państwową Wyższą Szkołę Wschodnioeuropejską w Przemyśle
oraz Uniwersytet Jagielloński ze środków Instytutu Socjologii

© Copyright by Piotr Długosz, Marian Niezgoda, Stanisław Solecki & Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego
Wydanie I, Kraków 2014

Niniejszy utwór ani żaden jego fragment nie może być reprodukowany, przetwarzany i rozpowszechniany w jakikolwiek sposób za pomocą urządzeń elektronicznych, mechanicznych, kopiujących, nagrywających i innych oraz nie może być przechowywany w żadnym systemie informatycznym bez uprzedniej pisemnej zgody Wydawcy.

ISBN 978-83-233-3764-5

www.wuj.pl

Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego
Redakcja: ul. Michałowskiego 9/2, 31-126 Kraków
tel. 12-663-23-81, tel./fax 12-663-23-83
Dystrybucja: tel. 12-631-01-97, tel./fax 12-631-01-98
tel. kom. 506-006-674, e-mail: sprzedaz@wuj.pl
Konto: PEKAO SA, nr 80 1240 4722 1111 0000 4856 3325
Bank account: PEKAO SA, no. 80 1240 4722 0000 4856 3325

Spis treści

Wstęp	7
Część I. Młodzież jako aktor społeczny i przedmiot badań	
Marian Niezgoda, Młodzież. Kłopotliwa kategoria socjologiczna	13
Małgorzata Dubis, Wartości i style życia młodzieży	35
Beata Trzop, Dorota Szaban, Tradycyjni czy nowocześni? Młodzież lubuska u progu XXI wieku	47
Aldona Guzik, Czy Harry Potter uratował wskaźniki czytelnictwa w Polsce? Analiza stanu czytelnictwa młodzieży w województwie małopolskim na tle badań ogólnopolskich	63
Maciej Myśliwiec, PRL na wizji, czyli jak kinematografia kształtuje wiedzę młodych Polaków na temat minionej epoki	81
Arkadiusz Niedziółka, Turystyka młodzieżowa w Polsce w okresie PRL-u i III RP	99
Aleksandra Wagner, Młodzież jako partner dialogu społecznego. Społeczna odpowiedzialność biznesu w społeczeństwie ryzyka	109
Patrycja Antosz, Aktywność młodzieży w Internecie i zagrożenia z nią związane	121
Część II. Studenci jako uczestnicy życia społecznego	
Radosław Marzęcki, Młody, czyli <i>nonvoter</i> ? Studenci Instytutu Politologii Uniwersytetu Pedagogicznego jako uczestnicy procesów wyborczych	139
Renata Mac-Szylar, Wartości i obawy życiowe młodzieży akademickiej	159
Switłana Szczudło, Młodzież studencka Ukrainy w społeczeństwie ryzyka	173
Piotr Setlak, Rola Internetu w życiu studenta. Studium socjologiczne na podstawie badań empirycznych studentów Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Tarnobrzegu	189
Część III. Młodzież, edukacja, rynek pracy	
Wojciech Broszkiewicz, Wybór ścieżki edukacyjnej jako podstawowy dylemat w społeczeństwie ryzyka	207

Marcin Sowiński, Sławomir Solecki, Socjolog na rynku pracy. Losy edukacyjne i zawodowe absolwentów przemyskiej socjologii. Raport z badań.....	225
Piotr Długosz, Młoda generacja pogranicza wschodniego w latach 2007–2011	239
Michał Wójcik, Niebezpieczeństwo wykluczania społecznego wśród gimnazjalistów z Lubelszczyzny	253
Monika Puchalska, Emigracja zarobkowa. Szansa na przyszłość czy droga donikąd w ocenie absolwentów szkół ponadgimnazjalnych z województwa podkarpackiego	265
Noty o autorach	283

Wstęp

Przedmiotem niniejszego tomu jest młodzież w społeczeństwie ryzyka, a konkretnie różne obszary funkcjonowania młodzieży w czasach późnej nowoczesności. Prezentowane teksty pokazują problemy, napięcia i świat młodzieży w różnych perspektywach teoretycznych, metodologicznych i przestrzennych. W publikacji znajdują się opisy zjawisk w skali lokalnej i globalnej. Autorzy podejmowali zagadnienia teoretyczne oraz empiryczne. Niektóre prace opierają się na jednorazowych pomiarach, inne stanowią analizy porównawcze wykorzystujące wiele różnych badań i technik. Trzeba podkreślić, że w większości są to raporty (komunikaty) z realizowanych badań.

Wiążą się z tym zalety i ograniczenia. Do pierwszych zalicza się szerokie spektrum podejmowanych zagadnień. Poszczególne artykuły to w istocie *case studies* problemów występujących w konkretnych zbiorowościach młodzieży, dobrze ilustrujące ważne zjawiska i procesy, w których młodzież występuje jako uczestnik i aktor. Z reguły te badania, chociaż mają ograniczony zakres (nie wszystkie spełniają reguły reprezentatywności), wykazują szersze, nie tylko ilustratorskie, deskryptywne ambicje, zostały bowiem osadzone w określonym kontekście teoretycznym. Ważne, że autorzy są tego świadomi i nie formułują wniosków na zbyt dużym poziomie ogólności.

Wadą takiej różnorodności jest koncentrowanie się na szczegółach, co prowadzi do nadmiernego rozproszenia zainteresowań badawczych i w konsekwencji do ilustratorskiego charakteru tekstów. Trudno na ich podstawie wyrobić sobie pogląd na temat miejsca i roli młodzieży we współczesnym społeczeństwie, nie dają też spójnego obrazu jej zaangażowania. Jest to jednak ograniczenie prawie wszystkich przedsięwzięć tego typu.

Zamieszczone w książce teksty zostały zgrupowane w trzech częściach. Pierwsza, zatytułowana *Młodzież jako aktor społeczny i przedmiot badań*, obejmuje osiem artykułów analizujących różne aspekty aktywności młodzieży i prezentujących młodych ludzi jako uczestników życia społecznego. Część druga, zatytułowana *Studenci jako uczestnicy życia społecznego* grupuje cztery teksty poświęcone specyficznej kategorii młodzieży, jaką stanowią studenci. Pokazują one studenta jako osobę aktywną politycznie i kulturowo,

a także jego system wartości. Wreszcie trzecia część – *Młodzież, edukacja, rynek pracy* – obejmująca pięć artykułów, dotyka być może najważniejszego zagadnienia, czyli mechanizmów ułatwiających wchodzenie młodych ludzi w role dorosłych członków społeczeństwa. Autorzy dokumentują relacje między szansami i aspiracjami zawodowymi oraz możliwościami odnalezienia się później na rynku pracy, nie zawsze przyjaznym młodym ludziom. Tutaj, na styku dążeń, planów życiowych i zawodowych, a także możliwości ich realizacji być może najbardziej widać tytułowe społeczeństwo ryzyka.

Publikację rozpoczyna tekst Mariana Niezgody, podejmujący teoretyczne zagadnienia związane z ustaleniem statusu pojęciowego kategorii „młodzież”. Autor, odwołując się do licznych publikacji, stara się wyczerpująco przedstawić meandry funkcjonowania tej grupy, a konkretnie problemy, jakie mogą się pojawić przed badaczem chcącym z niej uczynić przedmiot swoich studiów. Ten tekst porządkuje i przedstawia w nowej perspektywie wiedzę na temat współczesnych młodych ludzi i stanowi kompendium wiedzy z zakresu socjologii młodzieży.

Małgorzata Dubis prezentuje wyniki badań nad wartościami i stylami życia młodzieży licealnej na Podkarpaciu.

Beata Trzop i Dorota Szaban koncentrują się na przemianach społecznych, biorąc pod uwagę koncepcje tradycji oraz nowoczesności. Kategorie te zostały poddane starannej operacjonalizacji. Autorki starają się odczytać orientacje młodzieży, mając na względzie wiele różnych wskaźników. Jest to udana próba połączenia teorii i empirii.

Aldona Guzik zajmuje się stylami życia młodzieży, a konkretnie zagadnieniem czytelnictwa. W socjologicznym studium autorka analizuje jego poziom w Małopolsce.

Również Maciej Myśliwiec podejmuje kulturowe aspekty funkcjonowania młodzieży i pokazuje, w jaki sposób kinematografia kształtuje u niej wiedzę na temat minionych czasów.

Studia porównawcze nad stylami życia, czyli turystyką młodzieży w PRL-u i kapitalizmie prezentuje Arkadiusz Niedzółka. Porównuje on zarówno indywidualne, jak i kolektywne formy wypoczynku w dwóch różnych systemach społeczno-politycznych.

Artykuł Aleksandry Wagner podejmuje kwestię „młodzież a polityka” i dotyczy społecznej odpowiedzialności biznesu (*Corporate Social Responsibility*) oraz młodzieży, która coraz częściej staje się partnerem dialogu społecznego dla wielu organizacji.

Patrycja Antosz bada aktywność młodzieży szkolnej i zagrożenia pojawiające się w Internecie.

Część druga to – jak wspomniano wyżej – zbiór tekstów poświęconych studentom. Rozpoczyna go artykuł Radosława Marzęckiego, analizujący za-

chowania wyborcze młodzieży studenckiej Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie. Na przykładzie własnych badań autor wyjaśnia mechanizmy bierności wyborczej studentów.

Renata Mac-Szylar zajęła się wartościami życiowymi i obawami studentów Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Tarnobrzegu. Przedstawia sprawozdanie z przeprowadzonych przez siebie badań.

Kolejny artykuł został napisany przez autorkę z Ukrainy, która przedstawia zagrożenia płynące ze społeczeństwa ryzyka w tym kraju. Switłana Szczudło prezentuje problemy, przed którymi stoi system oświatowy na Ukrainie. Wyniki prowadzonych analiz pokazują, że tam również występuje problem umiastowienia średniej i wyższej edukacji, co w konsekwencji prowadzi do inflacji wykształcenia. Ukraina, podobnie jak Polska, boryka się z permanentnymi reformami systemu edukacyjnego, mającymi negatywne konsekwencje.

Tę część kończy tekst Piotra Setlaka na temat wykorzystywania Internetu przez studentów PWSZ w Tarnobrzegu. Jest to zagadnienie istotne ze względu na rolę, jaką nowoczesne technologie odgrywają we współczesnym społeczeństwie.

Część trzecia została poświęcona problematyce rynku edukacyjnego i rynku pracy. Grupuje sześć tekstów, których autorzy analizują wzajemne związki między aspiracjami edukacyjnymi i zawodowymi młodzieży oraz cechami lokalnego rynku pracy. Marcin Sowiński i Sławomir Solecki prezentują empiryczne studium poświęcone absolwentom przemyskiej socjologii. Tekst pokazuje, jak sobie oni radzą na rynku pracy i jakie przygotowanie uzyskali podczas studiów w PWSW.

Wojciech Broszkiewicz ukazuje dylematy młodzieży dokonującej wyboru ścieżki edukacyjnej, pokazując potencjalne korzyści i ewentualne straty, a Piotr Długosz prezentuje wyniki badań trakingowych z lat 2007–2011, które pokazują portret młodej generacji pogranicza, w tym główne orientacje i jej zmiany w kolejnych latach badań. Te dwa teksty pokazują problem wyboru, przed jakim stają młodzi ludzie z dwóch różnych perspektyw – oczekiwań i konsekwencji ich ewentualnej realizacji.

Michał Wójcik podejmuje problematykę wykluczania społecznego na przykładzie gimnazjalistów z Lubelszczyzny. Jest to zagadnienie nabierające obecnie wagi problemu społecznego. Autor porusza więc tytułową kwestię społeczeństwa ryzyka.

Monika Puchalska dotyka niezmiernie aktualnego problemu młodzieży, jakim jest emigracja. Analizuje główne trajektorie emigracji i jej motywy.

Artykuły zamieszczone w niniejszym tomie dotyczą młodych ludzi i pokazują nie tylko zagrożenia wywoływane przez modernizację, lecz także szanse, jakie z sobą niesie. Niewątpliwie nie są to łatwe czasy dla młodzieży, niemniej jednak stara się ona radzić z pojawiającymi się wyzwaniami. Warto sięgnąć

do tej publikacji, aby zobaczyć obraz młodzieży, kreślony piórami w zdecydowanej większości młodych badaczy, którzy sami przynależą do tego świata i są w stanie pokazać, co tak naprawdę słychać u młodzieży.

CZĘŚĆ I

MŁODZIEŻ JAKO AKTOR SPOŁECZNY I PRZEDMIOT BADAŃ

Marian Niezgoda
Uniwersytet Jagielloński

Młodzież. Kłopotliwa kategoria socjologiczna

Abstract

The Youth: A Troublesome Sociological Category

The youth is a sociological category which usually causes trouble for the adults due to young people's contestation of the social order and value systems. Young people have always been among potential and actual revolutionaries. It can be concluded that the youth constitute some kind of threat to the existing state of society. Young people compete with adults, not only in the sphere of values, but also on the job market for the best posts and, as a consequence, for positions in the social structure. Since this is a kind of an emerging category, just entering an adult life, its position has been usually worse. Thus the youth additionally has to experience (often negative) consequences of social change and its impact for individual biographies of youngsters. The youth also causes trouble as an object of sociological study. Firstly, there are problems how to determine precisely the scope and content (meaning) of this concept. Secondly, youth research led usually to the conclusions that were quickly challenged by the social practice. Thirdly, there are various ideas how to determine its role in society. The purpose of this paper is to analyze these issues in the context of the social changes taking place in the modern globalized society.

Key words: the youth, social category, generation, social change, social structure.

Wprowadzenie

Zainteresowanie socjologów młodzieżą ma charakter cykliczny. W okresach stabilizacji systemów społecznych pojawiają się prace, które zwracają uwagę na strategie adaptacyjne młodego pokolenia, na konsumpcyjne orientacje,

zanik tendencji do buntu, który ponoć jest typowy dla młodych. Tak było na przełomie lat 50. i 60. ubiegłego wieku, gdy dominował pogląd o „sceptycznej generacji”, specyficznym układzie postaw powojennego pokolenia Republiki Federalnej Niemiec. Według Helmuta Schelsky’ego (1957), charakteryzowało się ono sceptycyzmem wobec wielkich idei. Podobnie działo się w latach 70. w Polsce – analizy socjologów (Adamski 1976; Siciński 1975) wskazywały na zachowawcze i konsumpcyjne orientacje życiowe młodzieży. Być może obecnie mamy do czynienia z podobną sytuacją.

Zwykle jednak w nieodległej przyszłości następowało coś, co zmieniało te opinie. W latach 60. na Zachodzie – w Europie i Stanach Zjednoczonych, ale także w Ameryce Środkowej i Południowej powstały ruchy młodzieżowe o silnie ideowym zabarwieniu. Protest przeciwko wojnie w Wietnamie oraz zakwestionowanie systemu wartości pokolenia rodziców spowodowały nie tylko powstanie ruchu kontrkulturowego „dzieci kwiatów”, ale także intelektualną rewoltę w uniwersyteckich kampusach, a w konsekwencji – pojawienie się ruchów feministycznych i rasowych (emancypacyjnych) oraz liberalizmu jako podstawowej doktryny ideologicznej i naukowej.

Francja przeżyła gorącą wiosnę w 1968 roku. Doszło wtedy do studenckiego buntu, zakończonego (po włączeniu się do akcji protestacyjnej organizacji związkowych i partii politycznych) odejściem generała Charlesa de Gaulle’a. W Niemczech i we Włoszech studenci zorganizowali podobne akcje protestacyjne. Twierdzi się, że dzięki nim na początku lat 70. pojawiły się ruchy skrajnie lewicowe (ale także prawicowe, być może mniej znane) zmierzające do obalenia siłą (poprzez zamachy terrorystyczne) istniejącego porządku społecznego: *Rote Armee Fraktion* w Niemczech, *Brigadi Rossi* we Włoszech (bazę rekrutacyjną stanowiły dla nich uniwersytety w Mediolanie i Trieście), później – w latach 80. – francuska *Action Directe* (por. Dietl, Hirschmann, Tophoven 2009). Podobne organizacje działały (niektóre jeszcze działają) w Ameryce Południowej. Najbardziej znane to peruwiańskie *Sendero Luminoso* i MRTA (*Movimiento Revolucionario Tupac Amaru*). Młodzi ludzie wstępowali także do organizacji terrorystycznych, nacjonalistycznych (IRA, ETA, Arabów Palestyńskich) i fundamentalistycznie religijnych.

W Polsce „konsumpcyjne pokolenie małej stabilizacji” włączyło się w nurt opozycji antysystemowej (KOR – Komitet Obrony Robotników, SKS – Studencki Komitet Solidarności) i stało się bazą dla Solidarności. To młodzi robotnicy byli głównymi aktywistami tego ruchu.

Wspomniane wydarzenia zaowocowały wzmożonym zainteresowaniem młodym pokoleniem. Pojawiły się publikacje analizujące fenomen wzrastającego zaangażowania w zmianę istniejącego porządku społecznego. Część autorów pokazuje przemiany w postawach i systemach wartości, inni doku-

mentują sytuację młodych ludzi w społeczeństwie – ich aspiracje życiowe i edukacyjne, szanse ich realizacji, sytuację na rynku pracy.

Te tendencje, jak wspomniałem wyżej, mają charakter cykliczny. Być może obecnie uwagę socjologów absorbują inne problemy: globalizacja i jej skutki, kryzys finansowy i kryzys obecnego systemu światowego, formowanie się społeczeństwa obywatelskiego, a także wybuchy nacjonalizmów, informatyzacja i jej wpływ na przekształcenia społeczne. Ich uwagę zaprzątają problemy teoretycznego ogarnięcia tempa i charakteru zmian, jakie zachodzą w społeczeństwie, sposobów tworzenia się społeczeństwa, rodzaju rzeczywistości, z jaką mamy do czynienia; pytania odnoszące się do roli socjologii jako nauki. Być może młodzież pozostaje na marginesie tych zainteresowań. Nie znaczy to, że wyłącza się ją jako przedmiot analiz socjologicznych i politologicznych.

Chcę w tym tekście pokazać, że młodzież sprawia nam, socjologom, kłopoty jako aktor społeczny, jako działający podmiot. Jaki jest charakter tych działań i z czego one wynikają, postaram się wskazać w dalszej części artykułu. Problematiczna okazuje się także młodzież jako przedmiot badania. Po pierwsze, istnieją trudności w precyzyjnym określeniu zakresu przedmiotowego i treściowego tego pojęcia. Po drugie, badania nad młodzieżą zwykle prowadziły do wniosków, które szybko kwestionowała praktyka społeczna (wskazywałem na to wyżej). Po trzecie, istnieją różne pomysły na określenie jej roli w społeczeństwie.

Celem artykułu jest przesłedzenie tych zagadnień w kontekście zmian społecznych zachodzących we współczesnym społeczeństwie. Nie będzie to jednak ich szczegółowa analiza, ale raczej sygnalizacja problemów, na jakie natrafiają badacze zajmujący się tą zbiorowością.

Młodzież jako przedmiot zainteresowań socjologii

Patrząc na historię badań nad młodzieżą, można zauważyć, że stanowi ona obiekt zainteresowania wielu dyscyplin naukowych. Z konieczności interesują się nią pedagodzy, socjolodzy, psychologowie¹, ale także historycy, politolodzy czy nawet medycy. Mnie jednak młodzi ludzie interesują jako przedmiot

¹ W latach 70. ubiegłego wieku pojawiły się próby zbudowania „juwentologii” jako osobnej dziedziny badań, łączącej w sobie problemy społeczne (socjologiczne), pedagogiczne i psychologiczne. Powstawały wówczas instytucje badawcze, np. Instytut Badań nad Młodzieżą w Warszawie. Obecnie używa się terminu „juwentologia” do określenia subdyscypliny pedagogicznej (por. Czerepaniak-Walczak 2007). Można też spotkać wydawnictwa, w których autorzy starają się prezentować różne teorie, czy może właściwiej – odmienne podejścia i konteksty teoretyczne badań nad młodzieżą (por. Griese 1996).

badawczy socjologii. Istnieje opinia, że młodzież jest kategorią socjologiczną, która sprawia kłopoty. Można wymienić pięć sytuacji, w których się one przejawiają. Młodzi występują w nich jako:

- 1) kontestatorzy istniejącego porządku społecznego;
- 2) kłopotliwy obiekt oddziaływania dorosłych (uczniowie, studenci);
- 3) rywal w dostępie do dóbr (pozycji społecznych);
- 4) zwierciadło epoki, kategoria, w której chyba najbardziej są widoczne problemy danej epoki;
- 5) niejednoznaczna kategoria socjologiczna, trudna do precyzyjnego zdefiniowania.

Są to zatem problemy, które wynikają z miejsca młodzieży w społeczeństwie, z jej specyficznego położenia i roli, jaką w nim odgrywa. Jest to także ważny problem teoretyczny. Próba zmierzenia się z nimi stanowi przedmiot niniejszego artykułu. Muszę jednak poczynić ważne zastrzeżenia. Po pierwsze, pragnę zaznaczyć, że będzie to raczej sygnalizacja problemów niż ich rozwiązanie. Po drugie, będę się odwoływał do polskiej literatury, starając się pokazać, w jaki sposób w polskich badaniach są one przedstawiane. Po trzecie, tekst ma raczej charakter eseju niż szczegółowego przeglądu badań i ich wyników.

Młodzi jako kontestatorzy istniejącego porządku społecznego

Twierdzi się, że młodzież jest tą społeczną kategorią, która kontestuje istniejący porządek społeczny, uznawane przez dorosłych, utrwalone w społeczeństwie systemy wartości. Panuje powszechne przekonanie, że młodzi ludzie zawsze byli w szeregach potencjalnych i faktycznych rewolucjonistów. Gdy pojawiają się zmiany społeczne, wtedy zazwyczaj badacze uważnie przyglądają się młodzieży, gdyż zgodnie z opinią Karla Mannheima młodzież to czynnik innowacyjny i potencjał, ukryta rezerwa, którą można wykorzystać w procesach zmian (Mannheim 2011: 11).

Powyższe spostrzeżenie pozostawały aktualne chyba przez cały okres istnienia ludzkości – młodzi członkowie społeczeństwa stanowili potencjalny pierwiastek zmiany: okazywali się mertonowskimi innowatorami i buntownikami. Nawet jeśli podzielali istniejący system wartości kulturowo zdefiniowanych celów grupowych, to często nie akceptowali środków ich osiągnięcia. Równie często (potwierdzają to przekazy historyczne) młodzi ludzie byli podstawową siłą wszelkich ruchów protestu, ruchów rewolucyjnych. To młodzież studencka i gimnazjalna stała się aktywną siłą Wiosny Ludów oraz innych ruchów rewolucyjnych XIX i XX wieku. Młodzi robotnicy i inteligenci stanowili trzon ruchu Solidarności. Dzisiaj możemy obserwować ich aktywność w ruchu „oburzonych”, a także w ostatniej bliskowschodniej „Zimy